

εκπαιδευτική βιβλιοθήκη

Γιώργος Καλλίνης

Εγχειρίδιο αφηγηματολογίας

Εισαγωγή στην τεχνική της αφήγησης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΥΠΕΥΘΥΝΟΥ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ.	9
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.	13
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αφηγητής	19
Ο αφηγητής και η σχέση του με την ιστορία	24
Αφηγηματικά επίπεδα.	32
Οι λειτουργίες του αφηγητή.	41
Εστίαση	44
Αφηγητής και εστίαση	45
Εστίαση ως πρόσληψη. Ο εστιαστής και το εστιαζόμενο	53
Από την εστίαση ως θέαση στη θέαση	56
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Χώρος	63
«Η υλικότητα του μυθοπλαστικού λόγου».	66
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Χρόνος	79
Χρόνος και αφηγηματική διαδικασία.	81
Συγχρονική αφήγηση	82
Μεταγενέστερη αφήγηση.	85
Προγενέστερη αφήγηση.	87
Εμβόλιμη αφήγηση	87
Αλλαγή των αφηγηματικών χρόνων. Ένα παράδειγμα	88
Χρονικές σχέσεις	90
Σειρά ή Τάξη	91

Ανάληψη ή αναδρομή	92
Πρόσληψη ή προσήμανση/προαγγελία	94
Αχρονία	96
Διάρκεια	98
Περύληψη	99
Παύση	99
Έλλειψη	100
Σκηνή	101
Συχνότητα	102
ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Λόγος	109
Ο λόγος του αφηγητή και ο λόγος των ηρώων	112
Ο λόγος της συνείδησης και ο λόγος για τη συνείδηση	125
Η παρουσίαση της συνείδησης από ετεροδιηγητικό αφηγητή	127
Η παρουσίαση της συνείδησης από ομοδιηγητικό αφηγητή	135
(Αντι)γράφοντας	140
ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αποδέκτης της αφήγησης	147
Από τον ενδοδιηγητικό στον εξωδιηγητικό αποδέκτη	151
(Επι)κοινωνώντας: ένας αφηγητής στραμμένος στον αποδέκτη	162
Σημεία ύπαρξης του αποδέκτη	166
Οι λειτουργίες του αποδέκτη	170
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	173
Λογοτεχνικά έργα	173
Θεωρία και κριτική	176
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	185
Ευρετήριο κύριων ονομάτων	185
Ευρετήριο όρων	189

«**Α**φηγητής» (narrateur, narrator) ονομάζεται όποιος αφηγείται μια ιστορία «ως εγγεγραμμένος στο κείμενο».¹ Κάποιοι υποστηρίζουν ότι πρόκειται για πρόσωπο, ενώ άλλοι για γλωσσική λειτουργία. Είτε έτσι είτε αλλιώς, ο αφηγητής είναι ο φορέας της αφήγησης, είναι μια λειτουργία του κειμένου,² διά της οποίας επικοινωνεί ο αναγνώστης με το μυθοπλαστικό κόσμο. Συγχρόνως «ενσωματώνει τις κοινωνικές, οικονομικές και λογοτεχνικές συνθήκες μέσα στις οποίες έχει δημιουργηθεί».³

«Δεν υπάρχει αφήγηση χωρίς αφηγητή»⁴ ισχυρίζεται ο T. Todorov –και ο G. Genette–, άποψη που δεν είναι αποδεκτή από όλους. Ο F.K. Stanzel θεωρεί πως, όταν δεν υπάρχει διαμεσολάβηση μεταξύ του αναγνώστη και μιας συνείδησης, τότε δεν υπάρχει αφηγητής, ο οποίος μεταδίδει την ιστορία, αλλά «ανακλαστής» ή «ενδοσκοπητής» (Reflektor): «ο ενδοσκοπητής ενδοσκοπεί, αντικαθρεφτίζει τα συμβάντα του έξω κόσμου στη συνείδησή του, αντιλαμβάνεται, αισθάνεται, καταχωρεί, αλλά πάντα σιωπηλά, επειδή δεν “αφηγείται” ποτέ, δηλαδή δεν εκφράζει τις αισθήσεις, τις σκέψεις και τα αισθήματά του, αφού δε βρίσκεται σε κατάσταση επικοινωνίας. Ο αναγνώστης πληροφορείται με άμεσο τρόπο, δηλαδή με κατευθείαν θέαση της συνείδησης του ενδοσκοπητή, τις διαδικασίες και τις αντιδράσεις που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό της μορφής»,⁵ όπως φαίνεται να συμβαίνει στο ακόλουθο απόσπασμα από τις *Ακυβέρνητες πολιτείες* (1961-1965):

Ω Άννα του φημισμένου οίκου των Υφαντουργοί τραπεζίτες και μαικήνες της Κολωνίας. Ήταν άλλοι καιροί. Τούτη η στριμμένη κωλοσούσα θα σε σκάσει. Θ' ανταμώ-

-
1. G. Prince, *Dictionary of Narratology*, Lincoln – London, University of Nebraska Press, 1987, σ. 65.
 2. Βλ. τις διάφορες απόψεις στο J. Hawthorn, *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*, ό.π., σ. 116.
 3. S. S. Lanser, *Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Voice*, Ithaca – London, Cornell University Press, 1992, σ. 5.
 4. T. Τοντόροφ, *Ποιητική*, μτφρ. Αγγ. Καστρινάκη, Αθήνα, Γνώση, 1989, σ. 78.
 5. F.K. Stanzel, *Θεωρία της αφήγησης*, μτφρ. Κ. Χρυσομάλλη-Henrich, Θεσσαλονίκη, U.S.P., 1999, σ. 234.

σεις πιο γρήγορα τους προγόνους σου. Ζήτηξε τη μεγάλη λεγένη την κουβάλησες. Ζήτηξε ξεστό νερό της έφερες τρεις κουβάδες ανεβοκατεβαίνοντας τη σκάλα ηρωικά. Δεν μπορεί βλέπεις να κάνει μπάνιο η Υψηλότητά της εκεί που λούζεται και μια Ρόζενταλ.

(Στρ. Τσίρκας, *Η λέσχη, Ακυβέρνητες πολιτείες*, 32)

Η απευθείας επικοινωνία με τη συνείδηση μοιάζει να πραγματώνεται στον υψηλότερο βαθμό με την τεχνική του αυτόνομου, κατά την D. Cohn, μονολόγου,⁶ δηλαδή ενός κειμένου που είναι στο σύνολό του μονολογικό. Για τη μετάδοση του αυτόνομου μονολόγου δε μεσολαβεί κάποιος αφηγητής· στην ουσία ο αναγνώστης επικοινωνεί άμεσα με μια συνείδηση, με τις σκέψεις, τις αναμνήσεις και με ό,τι συμβαίνει στον εξωτερικό κόσμο, όπως τον αντιλαμβάνεται ο ήρωας. Ο M. Jahn ισχυρίζεται ότι «οι εστιαστές που μονολογούν στην ουσία δε μιλούν και οπωσδήποτε δεν αφηγούνται»,⁷ όπως συμβαίνει στο απόσπασμα του Στρ. Τσίρκας που παρατέθηκε.⁸ Και η M. Fludernik πιστεύει ότι «όσο πιο μειωμένος και πιο ουδέτερος [είναι] ο αφηγηματικός λόγος-πλαίσιο, τόσο μεγαλύτερη είναι η ψευδαίσθηση της αμεσότητας» και τότε από τον αναγνώστη ενεργοποιείται το «σχήμα ΘΕΑΣΗΣ» (VIEWING schema).⁹

Η άποψη του T. Todorov και του G. Genette¹⁰ για τον πανταχού παρόντα αφηγητή βάλλεται και από άλλη πλευρά με κριτήριο τη χρήση των χρόνων αφήγησης. Η Αγγλίδα συγγραφέας και κριτικός Ch. Brooke-Rose, εκκινώντας από τις παρατηρήσεις του E. Benveniste για την απρόσωπη εκφορά, η οποία χρησιμοποιείται στην ιστορική αφήγηση,¹¹ και την πιο προσωπική, όταν κάποιος απευθύνεται στον αναγνώστη ή ο ένας ήρωας στον άλλο σε ένα λογοτεχνικό έργο, υποστηρίζει ότι η χρήση του ενεστώτα σε συνδυασμό με την έλλειψη ενός αφηγητή που να αναφέρεται στον εαυτό του, όπως το εφάρμοσε ο Al. Robbe-Grillet στη *Ζήλεια* (*La Jalousie*, 1957) και το επέκτεινε η ίδια σε δικά της κείμενα, δηλώνει την ανυπαρξία

6. Βλ. F. K. Stanzel, ό.π., σ. 318.

7. M. Jahn, «Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept», *Style* 30:2 (Summer 1996) 247-248.

8. Βλ. σχετικά Ντ. Μπλο, *Χρονικές δομές στις Ακυβέρνητες πολιτείες*, Αθήνα, Κέδρος, 1980, σσ. 33-34.

9. Βλ. M. Fludernik, «New Wine in Old Bottles? Voice, Focalization, and New Writing», *New Literary History* 32 (2001) 625.

10. Βλ. την απάντηση του G. Genette, *Nouveau discours du récit*, ό.π., σσ. 66-69 σε όσους αμφισβητούν την ύπαρξη του αφηγητή.

11. Βλ. J.-Y. Tadié, *Η Κριτική της Λογοτεχνίας τον Εικοστό Αιώνα*, ό.π., σσ. 279-280.

του αφηγητή, καθώς παρουσιάζει ένα λόγο μη αρθρωμένο, μια συνείδηση ή το χώρο της φαντασίας.¹² Η Μ. Fludernik, που υποστηρίζει ότι «μπορεί να υπάρχει αφήγηση χωρίς αφηγητή [...] σε μια καθαρή ανακλαστικού τύπου (reflector mode) αφήγηση»,¹³ επιχειρεί να εξηγήσει γιατί η ύπαρξη του αφηγητή θεωρείται απαραίτητη ακόμη κι όταν δεν υπάρχει κανένα στοιχείο της παρουσίας του στο κείμενο. Ο αναγνώστης, υποστηρίζει, προβάλλει στο κείμενο μια εξωκειμενική, ρεαλιστική παράμετρο, δηλαδή ότι, όταν υπάρχει ιστορία, κάποιος πρέπει να την αφηγείται, προβολή την οποία ονομάζει «αφηγηματοποίηση» (narrativization).¹⁴

Όμως οι αντίθετες απόψεις δε λείπουν. Ο S. Chatman υποστηρίζει ότι σε περιπτώσεις απολύτως διαλογικών ή μονολογικών κειμένων, λ.χ., μπορούμε να μιλάμε για «παρουσίαση» (presentation) κι όχι για αφήγηση –ή για αφήγηση με ευρύτερη έννοια–, άρα ο αφηγητής είναι στην ουσία ο παρουσιαστής (agent of presentation) της ιστορίας.¹⁵ Ο R. Aczel πάλι πιστεύει πως η όλη συζήτηση οφείλεται σε σύγχυση «μεταξύ του αφηγητή ως λειτουργίας και της αφηγηματικής φωνής ως αποτελέσματος»¹⁶ και επιστρέφει στην άποψη του G. Genette υποστηρίζοντας ότι «όλες οι αφηγήσεις είναι αποτέλεσμα αφήγησης, ακόμη κι αν δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί ένα διακριτό προσωπείο ομιλητή (teller persona)». ¹⁷ Ο Γ. Βελουδής προσθέτει την ιστορική διάσταση υποστηρίζοντας ότι κατά τη μεγάλη περίοδο του προφορικού πολιτισμού ο αφηγητής «ήταν πραγματικά, δηλαδή εμπειρικά-βιολογικά, παρών». Καθώς η λογοτεχνία γινόταν σταδιακά γραπτή, συντελέστηκε και η «μεταμόρφωσή του στο αφηρημένο, πλασματικό “πρόσωπο” του αφηγητή».¹⁸

12. Βλ. σχετικά Ch. Brooke-Rose, «Narrating without a narrator», *TLS* 5048 (31 Dec. 1999) 12-13.

13. M. Fludernik, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*, London, Routledge, 1993, σ. 443.

14. Βλ. M. Fludernik, «New Wine in Old Bottles? Voice, Focalization, and New Writing», *New Literary History*, ό.π., σσ. 621-623.

15. Βλ. S. Chatman, *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, Ithaca – London, Cornell University Press, 1990, σσ. 114-119.

16. R. Aczel, «Hearing Voices in Narrative Texts», *New Literary History* 29:3 (1998) 492.

17. R. Aczel, ό.π., σ. 494.

18. Γ. Βελουδής, *Γραμματολογία*, ό.π., σ. 135.

Το θέμα του βιβλίου είναι η ποιητική της αφήγησης, η συνθετική και συνοπτική δηλαδή παρουσίαση διάφορων και διαφορετικών, κάποτε αλληλοαναιρούμενων, απόψεων όσων αφηγηματολόγων μελετούν τους αφηγηματικούς τρόπους σε λογοτεχνικά έργα ή αναφέρονται στο πλαίσιο της θεωρίας τους σ' αυτούς, και όχι η δημιουργία μιας ψευδούς –και επικίνδυνης– εντύπωσης για την ύπαρξη μιας μεθοδολογίας για κοινή –και αβασάνιστη– χρήση.

Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα θέματα του αφηγητή, του χώρου, του χρόνου, του λόγου και του αποδέκτη της αφήγησης σε χωριστά κεφάλαια για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, ενώ παρεμβάλλονται ως παραδείγματα αποσπάσματα από την ορχαιοελληνική, τη μεσαιωνική και τη νεοελληνική, καθώς και από την ξενόγλωσση, μυθολογία.

Η συγγέντρωση, συγχρόνως, νεοελληνικών μελετών που αναφέρονται σε σχετικά θέματα φιλοδοξεί να αποτελέσει έναν άτυπο βιβλιογραφικό οδηγό για όλους όσους ενδιαφέρονται να εντυπώσουν στην αφηγηματολογική ανάλυση μυθολογικών κειμένων.

ΣΕΙΡΑ εκπαιδευτική βιβλιοθήκη

Η σειρά απευθύνεται κατά πρώτο λόγο στους εκπαιδευτικούς αλλά και σε όποιον ενδιαφέρεται για την εκπαίδευσή του. Περιλαμβάνει αφενός βιβλία με ύλη και διδακτική διαφόρων μαθημάτων και αφετέρου βιβλία γενικότερης παιδείας.

ISBN 960-375-844-2

9 789603 758440

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3844